

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ

Питанням, пов'язаним із правом на інформацію та захистом інформаційних прав у сучасному праві, приділяється значна увага.

Дослідженням даної проблематики займалось багато вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: І. Л. Бачило, А. Б. Венгеров, Б. Гоголь, А. В. Грищенко, В. О. Горобцов, В. А. Дозорцев, В. О. Кошилов, Т. А. Костецька, О. В. Кохановська, Н. В. Кушакова, А. І. Марущак, О. В. Нестеренко, А. В. Пазюк, П. М. Рабінович, О. О. Ситніков, В. С. Хижняк та інші.

Дане дослідження має безпосередній зв'язок з іншими розробками, що стосуються права на інформацію та основних проблем інформаційного права.

Між тим юридична природа права на інформацію, його зміст та міжнародні стандарти у їх комплексі залишаються недостатньо дослідженими, наслідком чого є неоднозначне трактування цих питань у науковій літературі та недосконалість легальних дефініцій цього суб'єктивного права. Це підкреслює у своїх працях і Б. Гоголь [1]. Визначення змісту міжнародних стандартів права на інформацію буде сприяти побудові ефективного механізму правового регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері.

Україна вибрала загальноєвропейський демократичний шлях розвитку у відповідності з визнаною в Європі системою цінностей і стандартів життя [2], взявши на себе ряд зобов'язань. Серед цих зобов'язань одне з найважливіших місць займає забезпечення в Україні інформаційних прав людини. Для ефективного регулювання і реалізації цих прав вкрай необхідно дослідження міжнародно-правових норм, що стосуються права на інформацію у всіх його проявах, з'ясування змісту міжнародних стандартів права людини на інформацію, тобто загально-визнаних норм і принципів міжнародного права у сфері інформаційних прав людини, міжнародно-правових зобов'язань, що розвивають і конкретизують принцип поваги прав людини. Дослідження цих питань і є метою даної статті.

Людство вже протягом багатьох століть обговорювало і обговорює питання, пов'язані із свободою. Це свободи людини, особистості і громадянина, свобода економічна, політична і соціальна, свободи за різного державного устрою і в різні часи. Не останню роль в цій дискусії займає свобода людини на отримання і розповсюдження інформації, обмін інформацією. Інформація життєво необхідна людині, так як без неї вона не може зробити вибір і, як наслідок, скористатися своєю свободою.

З поняття свободи інформації походить право на інформацію, його трактування та виконання у сучасному суспільстві. Свобода інформації не обмежується тільки функцією отримання інформації людиною. Свобода інформації є складовою свободи людини і впливає на її здійснення. Для реалізації своєї свободи людина поповнює наявну у неї інформацію, наприклад, шляхом обміну нею з іншими людьми, виробляє нову інформацію [3].

Проголошення права на інформацію як одного з основних прав людини стало підсумком відповідної тенденції в міжнародному праві, яка намітилася після Другої світової війни [4]. В 1945 р. на міжамериканській конференції в Мехіко делегацією США було висунуте гасло «свободи інформації», яке розумілося як недоторканність з боку держави міжнародного обміну інформацією [5]. На першій сесії Генеральної Асамблеї ООН в 1946 р. була прийнята Резолюція 59 (I) під назвою «Скликання міжнародної конференції щодо питання про свободу інформації», в якій свобода інформації стала розглядатися як основне право людини, що полягає у можливості безперешкодно збирати, передавати та опубліковувати інформацію [6]. Пізніше при підготовці Декларації прав людини було враховано попередній досвід роботи над нормативним узагальненням прав, в результаті чого положення про право на свободу переконань та їх вираження включило в себе інформаційні правомочності, причому вони реалізуються «незалежно від державних кордонів» [7].

Закріплення права на інформацію подібні практично у всіх міжнародних документах, які стосуються прав і свобод людини. Відмінності стосуються в основному механізмів забезпечення здійснення цього права.

Загальна декларація прав людини, яка була проголошена 10 грудня 1948 р., визнала: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань і свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів». Стаття 19 Загальної декларації прав людини містить загальні принципи і наділяє свободу слова найвищим статусом, помістивши її в преамбулу серед чотирьох основних свобод: «люди повинні користуватися свободою слова і переконань і бути вільними від страху і нужди» [8].

У Резолюції 59 (I) Генеральної Асамблеї ООН зазначено, що свобода інформації є основним правом людини і критерієм усіх інших свобод [9].

Стаття 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. проголошує право кожного безперешкодно дотримуватися своїх поглядів, які включають свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово або за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій розсуд [10].

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) зробила значний внесок у розвиток інститутів забезпечення і захисту свободи слова. Зроблено це було переважно на Конференції ОБСЄ з людського виміру, що проходила в три етапи: Париж 1989 р., Копенгаген 1990 р. і Москва 1991 р. У Підсумковому документі Копенгагенської наради (прийнятий 29 червня 1990 р.) держави-учасниці підтверджують, що «кожна людина має право на свободу вираження своїх думок, включаючи право на спілкування. Це право включає свободу дотримуватися своїх думок і отримувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання з боку державної влади і незалежно від державних кордонів» [11].

Велику увагу свободі слова приділяє Рада Європи. Протягом останніх п'ятдесяти років Радою Європи була проведена важлива робота щодо сприяння

свободі вираження поглядів та інформації, а також свобод ЗМІ. Необхідно також констатувати вирішальну роль Ради Європи у справі сприяння утвердженню на континенті основних засад демократії та дотримання прав людини, зокрема, завдяки визначенню загальних принципів законодавства і політики щодо ЗМІ в контексті динамічних політичних, культурних, економічних і технічних змін.

У 1993 р. на Віденській конференції глави держав і урядів країн — членів Ради Європи проголосили, що «гарантоване дотримання свободи вираження поглядів, і особливо свободи засобів масової інформації, має і в майбутньому залишатися основним критерієм при оцінці заяв країн з проханням про вступ до Ради. Що стосується держав — членів Ради Європи, — для них вироблена система і спеціальний механізм оцінки дотримання зобов'язань, які вони взяли на себе під час вступу в цю організацію. Одне з найважливіших таких зобов'язань — зобов'язання держави в повній мірі забезпечувати своїм громадянам дієву можливість користуватися всіма правами і свободами, гарантованими Європейською конвенцією про захист прав людини і основних свобод 1950 р. [12]. У правовій державі одним з найважливіших серед них є свобода думок, право отримувати і поширювати інформацію і обмінюватися ідеями без втручання органів державної влади, так само як і існування в країні вільної преси. Ці цінності займають центральне місце в системі, прихильницею якої є Рада Європи.

Стаття 10 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. гарантує право на свободу вираження поглядів та право на отримання інформації. Відповідно до цієї Конвенції, кожен має право в разі порушення його прав і свобод з боку державних органів звернутися зі скаргою про порушення в Європейський суд з прав людини [13].

Так, в ст. 10 Європейської конвенції про захист основних прав і свобод людини зазначено: «1. Кожен має право вільно висловлювати свою думку. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від державних кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств. 2. Здійснення цих свобод, оскільки воно надає обов'язки і відповідальність, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, які встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я і моральності, захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [13].

Особливе значення свободи вираження думок для суспільства, що прагне стати плюралістичним і демократичним, було підкреслено і Європейським судом з прав людини у справі *Handyside*. «Свобода вираження думок лежить в основі [демократичного] суспільства, є одним з основних умов його прогресу та

розвитку кожної людини ... ця свобода розповсюджується на передачу не тільки такої « інформації» або «ідей», які зустрічають сприятливий прийом або розглядаються як нешкідливі або нейтральні, але й таких, які ображають, шокують або турбують державу або якусь частину населення. Такою є вимога плюралізму, терпимості і широти поглядів, без яких неможливо демократичне суспільство» [12].

Термін «вислів» охоплює не тільки прояв поглядів за допомогою слів, а поширюється також на малюнки, зображення, дії, вчинені з наміром висловити позицію або подати інформацію. Так само і засоби виявлення поглядів не обмежуються словами. Це друковані засоби, теле- і радіомовлення, спектаклі, кінофільми, електронні системи і навіть реклама.

Таким чином, ст. 10 Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. захищає не лише висловлювання, а й засоби його відтворення, передачі та розповсюдження.

Термін «висловлювання» в сенсі ст. 10 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. також охоплює не лише виявлення політичних поглядів, але й діяльність у мистецькій сфері та інформацію комерційного характеру [14].

Аналізуючи цю статтю Європейської конвенції про захист основних прав і свобод людини 1950 р., можна зробити висновок, що право на свободу вираження поглядів є більш загальним поняттям і включає в себе перелік інших прав, зокрема право дотримуватися своїх поглядів (свобода думки), право отримувати інформацію (свобода доступу до інформації), право передавати інформацію та ідеї (право на свободу слова). Всі перераховані свободи у своїй сукупності становлять інформаційні права людини.

Варто підкреслити, що ст. 10 Європейської конвенції про захист основних прав і свобод людини 1950 р. передбачає свободу «дотримуватися своїх поглядів», захищає особу від приписування їй певної позиції на основі її попередніх висловлювань і негативних наслідків, які можуть виникнути з цього, а також забороняє примушувати особу розголошувати іншим свою позицію [15].

Також ст. 10 Конвенції 1950 р. передбачає відмінність між «інформацією» і «ідеями». Отже, свобода висловлювань не обмежується фактичними даними, які можна підтвердити. Вона включає також погляди, критику, припущення. Таким чином, гарантії ст. 10 Європейської конвенції про захист основних прав і свобод людини 1950 р. поширюються не тільки на «правдиву», тобто таку, що ґрунтується на фактах, інформацію. Особа, яка висловила свої погляди, а не факти, не має доводити їх правдивість — це є порушенням ст. 10 Європейської конвенції про захист основних прав і свобод людини 1950 р.

Крім того, ст. 10 Європейської конвенції про захист основних прав і свобод людини 1950 р. передбачає і деякі зобов'язання держави. Так, хоча в статті передбачена заборона втручання в свободу виявлення поглядів з боку державних органів, держава повинна вжити заходів у випадку, коли загроза свободі висловлювання виникає з боку органів або осіб, не пов'язаних з державними органами. До того ж свобода «одержувати інформацію» не передбачає права

доступу до конфіденційної інформації, хіба що стаття 10 зобов'язує державу не обмежувати доступ до вже наявної інформації.

Необхідно зауважити, що ст. 10 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. гарантує свободу вираження поглядів «всім». У ній не проводиться межа залежно від мети, яка нею переслідується, — чи буде це отриманням прибутку, чи ні, оскільки за іншого підходу порушувалась би ст. 14 Конвенції 1950 р.

Стаття 10 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. може застосовуватися не тільки до певного типу інформації та ідей, особливо політичного характеру, але також і до художнього самовираження, інформації комерційного характеру і навіть до легкої музики і комерційних оголошень, які транслюються за допомогою кабельного зв'язку.

Свобода преси надає суспільству найбільш досконалий інструмент, який дозволяє дізнатися і скласти уявлення про ідеї і позиції політичних лідерів. У більш загальному вигляді можна сказати, що свобода політичної дискусії лежить в основі концепції демократичного суспільства, яка проходить червоною ниткою через всю Конвенцію 1950 р.

Пункт 2 ст. 10 Конвенції 1950 р. дозволяє захищати репутацію кожного, тобто поширюється і на політиків, але в таких випадках противагою такого захисту виступає інтерес суспільства до відкритої дискусії з політичних питань. Межі допустимої критики щодо Уряду більш широкі, ніж щодо звичайного громадянина або навіть політичного діяча. В демократичній системі дії чи недоліки Уряду повинні стати предметом пильної уваги з боку не тільки законодавчих і судових органів, але і з боку преси та громадської думки.

Європейський Союз 26 травня 1994 р. прийняв Рекомендації Європейської Ради ЄС «Європа і глобальне інформаційне суспільство», 19 липня 1994 р. — «Європейський шлях до інформаційного суспільства. План дій», 12 грудня 2003 р. була прийнята Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства — глобальне завдання в новому тисячолітті».

У ст. 13 Американської конвенції з прав людини, прийнятої 22 листопада 1969 р. визнається право кожної людини на свободу думки і висловлювань. Це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово або за допомогою друку, або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір. Також ч. 2 ст. 13 цієї Конвенції була заборонена цензура [16].

26 червня 1981 р. в Найробі була прийнята Африканська хартія прав людини і народів, в якій визнається, що основні права людини виникають з самої людської природи і тому вимагають захисту на національному і міжнародному рівні і що реальність і повага прав народів обов'язково повинні гарантувати права людини. Значне місце в Хартії зайняло право кожної людини отримувати інформацію, а також в рамках закону виражати і поширювати свою думку (ст. 9) [17].

У ст. 11 Конвенції Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини зазначено, що «1. Кожна людина має право на вільне вираження своєї думки. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів,

одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-яким законним способом без втручання з боку державної влади і незалежно від державних кордонів. 2. Оскільки користування цими свободами накладає обов'язки і відповідальність, воно може бути пов'язане з формальностями, умовами та обмеженнями, передбаченими законом і необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної або громадської безпеки, громадського порядку або захисту прав і свобод інших осіб» [18].

На Третій Центральноазіатській конференції з питань засобів масової інформації (м. Алма-Ати, грудень 2001 р.), організованої Міжнародним фондом захисту свободи слова «Адил Соз», була прийнята Декларація з питань свободи засобів масової інформації в період боротьби з тероризмом. У ній акцентується увага на тому, що «уряди країн-учасниць антитерористичного альянсу в період конфлікту не повинні використовувати ситуацію конфлікту для виправдання репресивних заходів проти ЗМІ» [19].

Таким чином, можна зробити висновок, що всі універсальні і основні регіональні угоди з прав людини відносять право на інформацію і свободу слова до основоположних прав людини і передбачають певні механізми її реалізації. З цього випливає, що право на інформацію і свободу слова є звичаєвими нормами міжнародного права.

У міжнародних документах використовуються різні категорії, як-от: «свобода переконань і право на вільне їх вираження», «свобода інформації», «безперешкодно дотримуватися своїх поглядів», «свобода вираження поглядів», «свобода засобів масової інформації», «свобода вираження своїх думок, включаючи право на спілкування», «свобода думки та висловлювань». Отже, у міжнародно-правових актах відсутній єдиний термін, що позначає право на інформацію. Зазначені права і свободи включають у свій зміст і свободи засобів масової інформації.

В результаті здійснення мільйонами людей у всьому світі свого міжнародно визнаного права на інформацію формується глобальний інформаційний простір.

Глобальний інформаційний простір є об'єктом міжнародно-правового регулювання. Значення глобального інформаційного простору полягає не тільки в здійсненні права на інформацію, а і у здійсненні інших міжнародно визнаних прав і свобод. Його унікальність в історії людства дає можливість назвати цей простір універсальною цінністю, міжнародним надбанням. До нього можна застосувати принцип спільної спадщини людства.

Міжнародне закріплення права кожного здійснювати інформаційні права не тільки на території своєї держави, але і в іноземних державах стало основою конституцій низки держав та передумовою подальшого розвитку міжнародного інформаційного обміну [20].

Таким чином, проблема здійснення інформаційних прав людини потребує свого вивчення та вирішення низки питань щодо їх належного забезпечення, підтримки з боку держави з урахуванням наявних міжнародних стандартів, а захист інформаційних прав людини має стати одним із пріоритетних напрямків діяльності держави.

Література

1. Гоголь Б. Зміст права на інформацію // Юридична Україна. — 2008. — № 5. — С. 64–67.
2. Москальчук К. М. Свобода думки, слова, поглядів і переконань та право на інформацію в Україні // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету. — 2006. — № 5. — С. 42–44.
3. Кротов А. В. Свобода информации и право на информацию человека // Адвокатская практика. — 2007. — № 2. — С. 2–5.
4. Хижняк В. С. Право человека на информацию: механизм реализации / В. С. Хижняк ; под ред. В. Т. Кабышева. — Саратов, 1998. — С. 112.
5. Колосов Ю. М. Массовая информация и международное право / Ю. М. Колосов. — М., 1974. — С. 117–118.
6. Международное публичное право : сб. док. Т. 1. — М. : БЕК, 1996. — С. 125–128.
7. Башаратьян М. К. Информация как объект права и содержание права на информацию // Современное право. — 2006. — № 12. — С. 36–38.
8. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi_bin/laws/main.cgi?nreg=995_015
9. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.un.org>
10. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi_bin/laws/main.cgi?nreg=995_043
11. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://old.iea.ras.ru/topic/law-int29061990.htm>
12. Основные международные нормы, относящиеся к свободе выражения мнений [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.hrighs.ru/text/inter/b4/Chapter5.htm>
13. Международно-правовые акты в информационной сфере. Т. 5 / под общ. ред. Ю. С. Шемшученко, И. С. Чижа.
14. Європейські стандарти в галузі свободи слова / М-во юстиції України. — К., 2002. — С. 6–7.
15. Бучковская Н. Свобода как ценность // Vivat justitia. — 2004. — Вып. 3. — С. 83.
16. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.umn.edu/humanrts/russian/insteef/Rzoas3con.html>
17. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.umn.edu/humanrts/russian/insteef/Rz1afchar.html>
18. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.memo.ru/prawo/reg/GUS.html>
19. Декларация по вопросам свободы средств массовой информации в период борьбы с терроризмом. 11 декабря 2001 г. — Алма-Ата.
20. Ковалева Е. Международно-правовое регулирование права доступа к информации // Власть. — 2010. — № 7. — С. 107–110.

Анотація

Войтович П. П. Міжнародні стандарти права на інформацію. — Стаття.

Стаття присвячена аналізу міжнародних стандартів права на інформацію у контексті їх належного забезпечення в Україні. Автор доходить висновку, що реалізація закріплених в міжнародних документах інформаційних прав людини є запорукою нормального функціонування сучасної держави та формування глобального інформаційного простору.

Ключові слова: право на інформацію, свобода інформації, інформаційні права людини, міжнародні стандарти права на інформацію, глобальний інформаційний простір.

Аннотация

Войтович П. П. Международные стандарты права на информацию. — Статья.

Статья посвящена анализу международных стандартов права на информацию в контексте их надлежащего обеспечения в Украине. Автор приходит к выводу, что реализация закрепленных в международных документах информационных прав человека является залогом нормального функционирования современного государства и формирования глобального информационного пространства.

Ключевые слова: право на информацию, свобода информации, информационные права человека, международные стандарты права на информацию, глобальное информационное пространство.

Summary

Voitovich P. P. International right's to information standards. — Article.

The article is devoted to the analysis of international right's to information standards in the context of their proper fulfillment in Ukraine. The author makes a conclusion that the realization of informational rights enshrined in international legal instruments is the basis for modern state normal functioning and global informational space development.

Keywords: right to information, freedom of information, informational rights, international right's to information standards, global informational space.

УДК 340(477):341.23

Б. В. Бабін

АСПЕКТИ ВПЛИВУ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА НА МІЖНАРОДНЕ ПРОГРАМНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Необхідно визначитися із особливостями впливу національних організаційних та програмних правових форм на механізми міжнародного програмного регулювання. Незважаючи на те, що такі процеси, як і інші форми впливу національного права на міжнародне, мають обмежений характер, без їх аналізу неможливо усвідомити як особливості й передумови розроблення та схвалення безпосередньо міжнародних програм, так і передбачити найбільш ефективні форми їх наступної національної імплементації. Зазначене висвітлює *актуальність* нашого дослідження, його *метою* є аналіз впливу організаційних та програмних механізмів, передбачених у національному праві, на розроблення та реалізацію міжнародних програм, міжнародне правове програмування.

Слід вказати, що, оскільки зазначений вище вплив може мати різні форми, *завданнями* цієї статті є окреслення особливостей впливу національних організаційно-правових механізмів та національних програмних актів на міжнародне правове регулювання, встановлення специфіки таких механізмів та актів в рамках національної правової системи України. Зазначимо, що питання міжнародних програм аналізувалися у працях В. О. Кроленко, Е. В. Третьяка, К. В. Удовенко; окремі українські теоретики радянського періоду, зокрема Г. Є. Бувайник, О. С. Гавердовський, Г. П. Жуков, Н. М. Ульянова, С. В. Черниченко, розглядали питання програмної діяльності в міжнародному праві, але сучасні комплексні наукові роботи у цій сфері відсутні.

Комплексний огляд поточного законодавства України доводить, що окремі національні організаційно-правові механізми щодо залучення України у міжнародне програмування мали характер *ad hoc*. Вкажемо в цьому контексті на розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 203-р, яким із метою поглиблення двостороннього торговельно-економічного співробітництва було затверджено склад робочої групи з підготовки проектів міждержавних програм довгострокового (на 10 років) економічного співробітництва України з Республіками Білорусь, Узбекистан, Молдова та Грузією [11].